

УДК: 339.5(477+6)«2009/2018»

Гринь В.П.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування
Запорізького національного університету***Кондратенко А.І.***студент
Запорізького національного університету***Gryn Viktoria***Candidate of Sciences (Economics), Associate professor,
Associate professor at the department
of accounting and taxation
Zaporizhzhya National University***Kondratenko Anatolii***Student
Zaporizhzhya National University*

АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АФРИКИ У 2009–2018 РОКАХ

ANALYSIS OF FOREIGN TRADE IN GOODS OF UKRAINE WITH AFRICAN COUNTRIES IN 2009–2018

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто та проаналізовано обсяги зовнішньої торгівлі України з країнами Африки в 2009–2018 рр. Проаналізовано географічну структуру зовнішньої торгівлі товарами України. З'ясовано, які африканські країни є найбільшими імпортерами українських товарів та з яких країн регіону Україна імпортує найбільше товарів. Визначено основні групи товарів, що експортує та імпортує Україна в процесі торгівлі з державами Африки. З'ясовано, з якими країнами спостерігалися найбільші та найменші темпи приросту експорту й імпорту товарів у 2018 р. порівняно з 2017 р. Визначено, яку роль відіграють окремі країни Африки в географічній структурі зовнішньої торгівлі товарами України. Досліджено динаміку зміни обсягів торгівлі між Україною та країнами регіону за останнє десятиліття. Визначено основні причини зміни обсягів експорту та імпорту товарів України з африканськими державами. Обґрунтовано необхідність диверсифікації географічної структури експорту та імпорту України. Виявлено основні тенденції трансформації африканських країн, що сприяють збільшенню торговельної співпраці з ними. Визначено, що найбільш перспективним напрямком збуту українських товарів серед країн Африки є держави Субсахарського регіону. Встановлено найбільш перспективні галузі української економіки щодо майбутнього експорту товарів до держав Африки. Визначено основні напрями сприяння держави українським компаніям щодо їх виходу на ринки Африки.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, імпорт, товари, диверсифікація географічної структури, ринок збуту.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрены и проанализированы объемы внешней торговли Украины со странами Африки в 2009–2018 гг. Проанализирована географическая структура внешней торговли товарами Украины. Выяснено, какие африканские страны являются крупнейшими импортерами украинских товаров и из каких стран региона Украина импортирует товары больше всего. Определены основные группы товаров, которые экспортирует и импортирует Украина при торговле с государствами Африки. Выяснено, с какими странами наблюдались наибольшие и наименьшие темпы прироста экспорта и импорта товаров в 2018 г. по сравнению с 2017 г. Определено, какую роль играют отдельные страны Африки в географической структуре внешней торговли товарами Украины. Исследована динамика

изменения объемов торговли между Украиной и странами региона за последнее десятилетие. Определены основные причины изменения объемов экспорта и импорта товаров Украины с африканскими государствами. Обоснована необходимость диверсификации географической структуры экспорта та импорта Украины. Выделены основные тенденции трансформации африканских стран, которые содействуют увеличению торгового сотрудничества с ними. Определено, что наиболее перспективным направлением сбыта украинских товаров среди стран Африки являются государства Субсахарского региона. Установлены наиболее перспективные отрасли украинской экономики относительно будущего экспорта товаров в государства Африки. Определены основные направления содействия государства украинским компаниям относительно их выхода на рынки Африки.

Ключевые слова: внешняя торговля, экспорт, импорт, товары, диверсификация географической структуры, рынок сбыта.

ANNOTATION

The volume of foreign trade of Ukraine with African countries in 2009–2018 is reviewed and analyzed in the article. The geographical structure of foreign trade in goods of Ukraine is analyzed. It was found out which African countries are the largest importers of Ukrainian goods and from which countries of the region Ukraine imports the most. The main groups of goods that Ukraine exports and imports when trading with African countries are defined. It was found out which countries had the highest and the lowest rates of growth in exports and imports of goods in 2018 compared with 2017. The individual roles of African countries they play in the geographical structure of Ukraine's foreign trade in goods are justified. It has been found out with which countries of the region foreign trade relations were established in 2018. The dynamics of changes in the volume of trade between Ukraine and the countries of the region over the past decade has been studied. The main reasons for the change in the volume of Ukrainian exports and imports of goods with African countries are identified. The main tendencies in foreign trade of Ukraine with the countries of Africa are revealed. It has been substantiated, that geographical structure of exports and imports of Ukraine should be diversified. The main trends in the transformation of African countries that contribute to increasing trade cooperation with these countries are highlighted. The regional features of Ukraine's trade with African countries are

distinguished. It has been determined that the most promising direction of sales of Ukrainian goods among African countries are the states of the Sub-Saharan region. The most promising sectors and branches of the Ukrainian economy for the future export of goods to African countries have been established. The main problems of today's trade of Ukraine with these countries are found out. The main directions of state assistance to Ukrainian companies regarding their entry into African markets have been determined. The main opportunities of Ukrainian companies to enter and consolidate in African markets have been distinguished.

Key words: foreign trade, export, import, goods, diversification of the geographical structure, outlet.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних економічних умовах жорсткої міжнародної конкуренції на світових ринках товарів та послуг зовнішня торгівля є важливим інструментом реалізації зовнішньоекономічної політики держави. Розвиток зовнішньої торгівлі забезпечує державу необхідними товарами та послугами, сприяє реалізації надлишків товарів та послуг на іноземних ринках та, як наслідок, збільшенню валютних надходжень до бюджету країни.

Однак сьогодні зовнішня торгівля України характеризується відсутністю дієвої зовнішньоторговельної інфраструктури, сировинним характер експорту, залежністю економіки від країн – експортерів енергоносіїв та деяких матеріальних ресурсів. До того ж у зв'язку з військово-політичним конфліктом з Росією, яка є важливим торговельним партнером України, постає необхідність диверсифікації експорту та імпорту, тому розширення співпраці з іншими країнами, у тому числі й з країнами Африки, у сфері зовнішньої торгівлі є актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питання зовнішньоторговельних орієнтирів завжди було актуальним, а тому його постійно досліджували і досліджують зарубіжні та вітчизняні вчені, серед яких варто відзначити: Р. Вернона, Ч. Джонсона, І. Кірцнера, П. Кругмана, А. Маршалла, Дж. Міля, Б. Оліна, М. Познера, Д. Рікардо, А. Сміта, Р. Солоу, Е. Чемберліна, Й. Шумпетера, Ф. Хайєка, Г. Хамела, Е. Хекшера, Дж. Хікса, О. Білоруса, Б. Губського, Т. Циганкової, Д. Лук'яненка, Ю. Пахомова, А. Поручника, Ю. Солодковського, А. Кісельова [1] та багатьох інших. Незважаючи на велику кількість досліджень, спрямованих на вирішення проблеми диверсифікації географічної структури зовнішньої торгівлі України, наразі існує небагато наукових праць щодо перспектив співпраці України з країнами Африки, тому це питання є дуже актуальним.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є вивчення та аналіз основних тенденцій у зовнішній торгівлі товарами України з країнами Африки в 2009–2018 рр., визначення перспективних напрямів україно-африканського торговельного співробітництва.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Зовнішньоторговельна діяльність для економіки України є головним джерелом валютних надходжень до бюджету, матеріальною основою відносин з іншими країнами і важливим складником економічної та зовнішньої безпеки держави. За визначенням А.П. Кісельова, зовнішня торгівля – це специфічний сектор економіки окремої держави, суб'єктами якого є підприємницькі структури, пов'язані з реалізацією товарів (послуг, ідей) на зарубіжних ринках і частини зарубіжного товару на національному ринку [1].

Станом на 2017 р. торгівля України з країнами Африки є досить незначною порівняно з обсягами торгівлі з країнами інших регіонів, що можна побачити на рис. 1.

Таким чином, у географічній структурі зовнішньої торгівлі України країни Африки випереджають лише Австралію з країнами Океанії. Проте за обсягами експорту країни Африки випереджають ще й країни Америки (4 047,7 та 1 207,9 млн дол. США відповідно), що свідчить про важливість цих країн для економіки України саме як ринків збуту вітчизняної продукції [2].

У 2018 р. Україна мала зовнішньоторговельні зв'язки із 47 країнами Африки. При цьому експорт товарів здійснювався в усі країни, а імпорт товарів – із 45 країн Африки (у Джибуті та Чад Україна лише експортувала товари). Водночас варто зазначити, що порівняно з 2017 р. Україна розширила географію експорту та імпорту товарів. Так, із 2018 р. Україна експортує товари в Бурунді та імпортує товари із ЦАР та Еритреї [3].

Основними статтями експорту України до країн Африки є сільськогосподарська продукція (здебільшого зернові та соняшникова олія) та чорні метали (здебільшого прокат і напівфабрикати зі сталі) [4]. Станом на 2018 р. найбільшими імпортерами української продукції серед держав регіону є північно-африканські країни: Єгипет (1 557 млн дол. США, що становить майже 38% від загального експорту до африканських країн), Туніс (392 млн дол. США), Алжир (390,8 млн дол. США), Марокко (363,2 млн дол. США), Лівія (325,7 млн дол. США). Щодо положення даних країн у загальній географічній структурі експорту, то Єгипет займає 10-е місце, Туніс – 31-е, Алжир – 32-е, Марокко – 34-е, Лівія – 39-е місце. Порівняно з 2017 р. найбільшими темпи приросту експорту були із Зімбабве (+2 077,9%), Екваторіальною Гвінеєю (+593%), Об'єднаною Республікою Танзанія (+536,8%), Чадом (+490,3%) та Малаві (+490,1%). Водночас найбільше зменшення в експорті товарів до африканських країн спостерігалось із Замбією (-87,5%), Сейшельськими Островами (-72%), Сомалі (-63%), Руандою (-58,8%) та ПАР (-56,5%). Загалом темп росту експорту до країн регіону становив 101,9% [3].

Ключовими товарами імпорту України з країн Африки є агропромислова продукція:

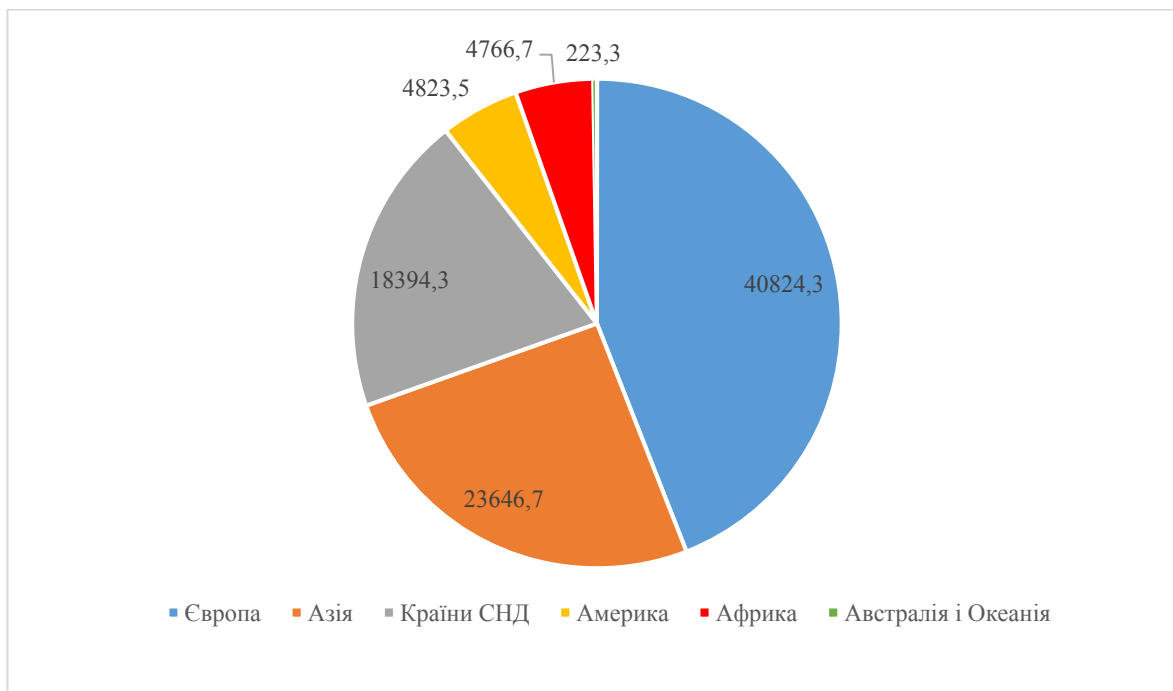

Рис. 1. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України за 2017 р. (млн дол. США)

Джерело: складено авторами на основі [2]

тютюнова сировина, какао-боби, какао-паста, чай, кава, цитрусові, риба морожена тощо [5]. З-поміж країн Африканського континенту в 2018 р. Україна найбільше купувала товарів у Гани (156,2 млн дол. США), ПАР (135,9 млн дол. США), Гвінеї (118,5 млн дол. США) та Єгипту (96,8 млн дол. США). Щодо положення даних країн в загальній географічній структурі експорту, Гана посідає 44-е місце, ПАР – 48-е, Гвінея – 51-е, Єгипет – 55-е місце. Порівняно з 2017 р. найбільшими темпи росту імпорту були з Того (191 270,7%), Беніном (1 531,8%), Сомалі (635,6%), Реюньйоном (469,8%) та Конго (468,8%). Водночас найбільше зменшення в імпорті товарів із країн Африки спостерігалося з Південним Суданом (-98,4%), Сьєрра-Леоне (-96%), Ліберією (-92,2%), Анголою (-72,2%) та Мозамбіком (-55,9%). Загалом темп приросту імпорту з країн регіону становив +5,3%.

Загалом за загальним обсягом торгівлі України з іншими країнами Єгипет займає 16-е місце (1 653,9 млн дол. США), Туніс – 43-є (415,6 млн дол. США), Алжир – 45-є (411,2 млн дол. США), Марокко – 49-є (406,1 млн дол. США), Лівія – 52-є місце (325,8 млн дол. США).

Щодо сальдо зовнішньої торгівлі, то найбільшим воно є з Єгиптом (+1 460,4 млн дол. США, 2-е місце в загальному рейтингу країн), Алжиром (+370,4 млн дол. США, 15-е місце), Тунісом (+370,4 млн дол. США, 16-е місце), Лівією (+325,6 млн дол. США, 21-е місце) та Марокко (320,4 млн дол. США, 22-е місце). З-поміж африканських країн станом на 2018 р. Україна має найменше сальдо з ПАР

(-101,7 млн дол. США, 146-е місце зі 169 країн), Гвінеєю (-99,2 млн дол. США, 145-е місце), Ганою (-83,6 млн дол. США, 142-е місце), Малаві (-42,1 млн дол. США, 133-є місце) та Зімбабве (-12,2 млн дол. США, 125-е місце). Україна мала від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі також із Ботсваною (-0,9 млн дол. США), Замбією (-0,8 млн дол. США), Бурунді (-0,4 млн дол. США) та Мадагаскаром (-0,1 млн дол. США). З іншими державами Африки Україна мала додатне сальдо зовнішньої торгівлі товарами [3].

Згідно з рис. 2, обсяги торгівлі України з країнами Африки збільшувалися в 2009–2012 та 2015–2018 рр. й досягли свого максимуму в 2012 р. Щодо експорту, то його обсяги збільшувалися в 2009–2012, 2013–2014 та 2015–2018 рр. Максимального обсягу експорт товарів з України до країн Африки досяг у 2012 р. (5 638,2 млн дол. США), мінімально – у 2009 р. (2 627,8 млн дол. США). Водночас імпорт товарів з африканських держав збільшувався в 2009–2011 та 2016–2018 рр. Найбільшим він був у 2011 р. (940,6 млн дол. США), найменшим – у 2016 р. (553,9 млн дол. США).

Значне збільшення експорту в 2012 р. (майже на 69%) було зумовлене подіями Арабської весни. Саме в 2012 р. українські компанії активізувалися на ринках північно-африканських країн: Єгипту, Алжиру, Лівії, Марокко, Тунісу, які є нашими основними торговельними партнерами в Африці. Із цим чинником пов'язується й скорочення імпорту з країн Африки. Через військову агресію РФ та пов'язані з нею процеси в українській економіці обсяги зовнішньої торгівлі з африканськими дер-

Рис. 2. Динаміка зовнішньої торгівлі України з країнами Африки в 2009–2018 рр. (млн дол. США)

Джерело: складено авторами на основі [2]

жавами в 2015 р. скоротилися приблизно на 1 373 млн дол. США, причому здебільшого за рахунок зменшення експорту. Ще одним чинником зменшення експорту стало зниження цін та втрата конкурентоспроможності українських металургів та виробників міндобриб на світовому ринку в 2012–2015 рр., що призвело до різкого зменшення поставок до низки країн Субсахарської Африки (переважно до країн Гвінейської затоки) [6]. Нині спостерігається тенденція до збільшення обсягів торгівлі товарами з країнами Африки, проте темпи приросту є невеликими (приблизно 2,4%) [2].

Протягом останніх десятиліть у країнах Африки спостерігаються певні зміни, які перетворюють регіон на один із найперспективніших ринків збуту для українських товарів, що є особливо актуальним питанням у контексті сучасної обмеженості доступу до ринків країн СНД, куди до 2014 р. вивозилася приблизно третина українських товарів, що експортувалися.

По-перше, країни Субсахарської Африки (ССА) вже тривалий час демонструють найвищі темпи зростання населення, від яких суттєво відстає місцеве виробництво. За оцінками ООН, сукупна чисельність населення регіону становить приблизно 1 млрд жителів, і до 2050 р. воно має подвоїтися.

По-друге, збільшення чисельності жителів відбувається здебільшого за рахунок швидкої урбанізації. При цьому спостерігається тенденція до утворення нових та зростання старих портових і столичних міст у великі агломерації, що сприяє розвитку торгівлі за рахунок кращої логістики в таких містах. До того ж великі агломерації задовольняють більшу час-

тину попиту на продовольство за рахунок імпорту, адже агровиробництво в сільських районах більшості країн ССА залишається архаїчним і малопродуктивним як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин.

По-третє, темпи економічного зростання в Субсахарській Африці стабільно випереджають швидкість приросту населення, що свідчить про збільшення платоспроможності як самих країн регіону, так і місцевих жителів [6]. За даними Світового банку, у 2017 р. до топ-10 найбільш динамічних економік світу увійшли три африканські країни, а очолювала цей список Ефіопія, економіка якої в 2017 р. зросла на 8,2%. До десятки також увійшли Танзанія та Джибуті (7,2% та 7% відповідно) [4].

Тому вважаємо, що ринки африканських країн є дуже перспективними, особливо щодо нарощування обсягів експорту продукції агропромислового комплексу: пшениці, кукурудзи, м'яса птиці, свинини (крім мусульманських країн), молочної продукції тощо.

Ще одним перспективним сегментом українського експорту до країн Субсахарської Африки є фармацевтичний. Регіон є великим імпортером ліків, обсяги закупівель яких стрімко зростають: із 4,1 млрд євро в 2011 р. до 6,9 млрд євро в 2015 р.

Також цілком імовірно є нарощування обсягів експорту до держав Африки й продукції машинобудування, оскільки в даних країнах спостерігається зростання попиту на авіапродукцію, електричні машини та обладнання, сільськогосподарські машини та обладнання, вагони тощо [6].

Проблемами є відсутність стратегії виходу на африканські ринки як на рівні підприємств,

так і на загальнонаціональному рівні, а також недовіра багатьох українських компаній до африканських партнерів. Тому держава має співпрацювати з країнами регіону в контексті обговорення умов торгівлі, сприяти участі українських компаній у міжнародних виставках (особливо в тих, що проходять у регіоні), інвестуванню в дані країни, у тому числі у створення своїх представництв.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, протягом 2009–2018 рр. обсяги торгівлі України з країнами Африки збільшувалися в 2009–2012 та 2015–2018 рр. В інші ж періоди обсяги торгівлі зменшувалися.

Максимального значення обсяги торгівлі України з африканськими державами досягли в 2012 р. (6 489,5 млн дол. США), мінімального – у 2009 р. (3 245,4 млн дол. США).

Обсяги експорту до країн регіону збільшувалися в 2009–2012, 2013–2014 та 2015–2018 рр. Максимального обсягу експорт товарів з України до країн Африки досяг у 2012 р. (5 638,2 млн дол. США), мінімального – у 2009 р. (2 627,8 млн дол. США). Водночас імпорту товарів з африканських держав збільшувався в 2009–2011 та 2016–2018 рр. Найбільшим він був у 2011 р. (940,6 млн дол. США), найменшим – у 2016 р. (553,9 млн дол. США).

Зміни обсягів зовнішньої торгівлі з країнами Африки були спричинені подіями Арабської весни, військовою агресією РФ та пов'язаними з нею процесами в українській економіці, зниженням цін та втратою конкурентоспроможності українських металургів та виробників мінералів на світовому ринку.

Нині спостерігається тенденція до збільшення обсягів торгівлі товарами з країнами Африки (приблизно 2,4% приросту в 2018 р. порівняно з 2017 р.).

Сьогодні ринки Африки є одними з найперспективніших для збуту українських товарів, оскільки в країнах регіону спостерігаються тенденції до зростання чисельності населення (здебільшого за рахунок швидкої урбанізації) й збільшення платоспроможності як самих країн регіону, так і місцевих жителів завдяки тому, що темпи економічного зростання випереджають швидкість приросту населення.

Тому ринки африканських країн є дуже перспективними, особливо щодо нарощування обсягів експорту продукції агропромислового комплексу, фармацевтичної галузі, машинобудування.

Уважаємо, що сьогодні пошук нових ринків збуту для вітчизняної продукції є особливо актуальним питанням у контексті обмеження доступу до ринків країн СНД, куди до 2014 р. вивозилася приблизно третина українських товарів на експорт. Держава має співпрацювати з країнами Африки щодо обговорення умов торгівлі, сприяти участі українських компаній у міжнародних вис-

тавках та їх інвестуванню в країни регіону задля спрощення подальшого виходу на місцеві ринки та закріплення свого положення на них.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кисельов А.П. Основи бізнесу : підручник. Київ : Вища школа, 1997. 191 с.
2. Динаміка географічної структури зовнішньої торгівлі товарами. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/gz_rik_u.html (дата звернення: 18.03.2019).
3. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами у 2018 році. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/ztt/ztt_u/ztt1218_u.htm (дата звернення: 18.03.2019).
4. Сонце сходить над Африкою: як цей континент може врятувати економіку України. *Офіційний сайт BBC News Україна*. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-44941330> (дата звернення: 18.03.2019).
5. Український аграрний сектор має нереалізовані ніші для поглиблення співпраці з країнами Африки, – Ольга Трофімцева. *Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України*. URL : <http://www.minagro.gov.ua/node/23978> (дата звернення: 17.03.2018).
6. Відкрити Африку. Нові ринки для українського експорту. *Офіційний сайт журналу Тижень.ua*. URL : <https://tyzhden.ua/Economics/169033> (дата звернення: 17.03.2018).

REFERENCES:

1. Kiseliov A.P. (1997), *Osnovy biznesu* [Basics of business], Vyshcha shkola, Kyiv [in Ukrainian].
2. Official site of the State Statistic Service of Ukraine, *Dynamika heohrafichnoi struktury zovnishnoi torhivli tovaramy* [Dynamics of the geographical structure of foreign trade in goods], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/zd/zd_rik/zd_u/gz_rik_u.html (access date March 18, 2019).
3. Official site of the State Statistic Service of Ukraine, *Heohrafichna struktura zovnishnoi torhivli tovaramy u 2018 rotsi* [Geographic structure of foreign trade in goods in 2018], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/ztt/ztt_u/ztt1218_u.htm (access date March 18, 2019).
4. Official site of BBC News Ukraine, *Sontse skhodyt nad Afrykoiu: yak tsei kontynent mozhe vriatuvaty ekonomiku Ukrainy* [The sun rises over Africa: how can this continent save Ukraine's economy], available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-44941330> (access date March 18, 2019).
5. Official site of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine, *Ukrainskyi ahrarnyi sektor maie nerealizovani nishi dlia pohlyblennia spivpratsi z krainamy Afryky*, – Olga Trofimtseva [“The Ukrainian agrarian sector has unrealized niches for deepening of cooperation with the countries of Africa” Olga Trofimtseva said], available at: <http://www.minagro.gov.ua/node/23978> (access date March 18, 2019).
6. Official site of magazine “Tyzhden.ua”, *Vidkryty Afryku. Novi rynky dlia ukrainskoho eksportu* [Discover Africa. New markets for Ukrainian exports], available at: <https://tyzhden.ua/Economics/169033> (access date March 18, 2019).